İZMİR İLİ MENEMEN İLÇESİ ÇÖMLEKÇİLİĞİNE ÖRNEK: TİMUR ÇETİNDAĞ ATÖLYESİ

Hürrem Sinem ŞANLI[1], Ali KOCACIK[2]

ÖZET

Bu çalışma, İzmir ili Menemen ilçesinde üretilmekte olan çömleklerin hammadde temininden pazarlama aşamasına kadar geçen süreçlerin incelenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın evrenini, İzmir ili Menemen ilçesinde bulunan eskitme saksı formu üretimi yapan çömlek atölyeleri oluşturmaktadır. Örneklemini ise, İzmir ili Menemen ilçesinde bulunan bir çömlek atölyesi ve bir usta oluşturmaktadır.

Beyaz şamutlu çamurla yapılan eskitme saksı formları, yapılan formların desenlemeleri, ürünlerde kullanılan hazır desenlerin şekilleri ve ürünlerin fırınlanma aşamaları gözlem yoluyla elde edilmiştir. Menemen çömlekçiliğinin geçmişi, mevcut durumu, pazarlama ve geleceği hakkındaki bilgiler görüşme tekniği ile Ocak 2013 ve Temmuz 2013 aylarında yöreye gidilerek ve çömlek ustası Timur Çetindağ ile yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Bu çalışma sonucunda yapım aşamaları ve ürünler fotoğraflanarak değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çömlek, çömlek yapımcılığı, Menemen

[1]Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Gölbaşı-Ankara, e-mail: hurrem(at)gazi.edu.tr
[2]Teknoloji ve Tasarım Öğretmeni, kocacikli_ali@hotmail.com

İZMİR MENEMEN COUNTY POTTERY MAKING: TİMUR ÇETİNDAĞ'S WORKPLACE

ABSTRACT

This study is prepared in order to analyze the processes which take place from the supply of raw materials to the marketing of pottery produced in İzmir Menemen County. Universe of the study consists of potteries in İzmir, Menemen County, which produce worn-flower pot forms. Sample of the study consists of a pottery and a master craftsman in İzmir, Menemen County.

Worn flower pot forms made with white fireclay, patterning the forms, pre-made patterns used in products and data obtained at the stage of kiln drying were obtained using observation. Information about the history of Menemen Pottery, its current status, marketing and its future were collected using face to face conversation technique with pottery craftsman Timur Çetindağ, with travels to the region between January 2013 and July 2013. As a result of this study, production phases and products were evaluated by taking photographs.

Keywords: Pottery, pottery making, Menemen

1. Giriş

El sanatları; temelde insanın ana ihtiyaçlarını giderme isteğinden kaynaklanan, basit araç ve gereçlerle yapılabilen, genellikle doğada kolay bulunabilen ya da artık maddeleri hammadde olarak kullanan, yoğun emek ve yaratma gücü isteyen, ortaya çıkan üründe, fonksiyonel, estetik ve ekonomik olma özelliklerini birleştiren, daha çok boş zaman uğraşısı olmakla beraber asıl uğraşı olarak da yapılabilen bir uygulama alanıdır (Kayabaşı vd., 2011).

Geçmişte insanların ihtiyaçlarından doğan, günümüzde ise boş iş gücünü, çevredeki hammaddeyi değerlendirmek, insanın estetik duygularını beslemek, yaratıcı dürtülerini karşılamak amacıyla yapılan el sanatlarından biri de çömlekçiliktir. Çömlekçilik seramiğin ilkel bir dalı olarak kabul edilmekte ve ele alınmaktadır. Seramik, topraktan yapılan ve şekil verilen materyalin yüksek ısıda pişirilmesiyle elde edilen ürünler için kullanılan genel bir tanımlamadır ve tarihi, insanın yerleşik düzene geçişiyle birlikte ot ve ağaçlarla kendine kulübe yapmaya başladığı zamanlara kadar uzanmaktadır. Çamurun dış etkilere daha dayanıklı olduğunu gören insanlar sazlardan ördükleri sepetlerin içini çamurla sıvayıp, güneşte kurutarak çömlekler yapmaya başlamışlardır. Diğer yandan ateşin bulunmasıyla bu alanda büyük ilerlemeler kaydedilerek, seramik bir sanat kolu olarak gelişmiş ve günümüzde bir sanayi haline gelmiştir. Hayatı kolaylaştıran, ait olduğu yerin, etnik ve fiziksel özelliklerini taşıyan ürünler içinde, hammaddesi toprak olan ürünler oldukça fazla yer tutmaktadır. Çanak çömlek, testi vb. adlarla bilinen ürünlerin üretimi, toprağın şekillendirilip pişirilerek dayanıklılık kazandığının keşfedildiği zamana kadar geriye gidebilmektedir.

İzmir ili Menemen ilçesi çömlekçilik konusunda çok büyük gelişmeler elde edilmiştir. Anadolu'da geçmişten günümüze birçok çömlekçilik merkezleri yok olurken Menemen de bu sektör varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Bu araştırma; İzmir ili Menemen ilçesinde üretim yapmakta olan çömlek ustasının çömleklerin hammadde aşamasından pazarlama aşamasına kadar geçen süreçlerin incelenmesi amacıyla planlanmıştır. Araştırmanın evrenini, İzmir ili Menemen ilçesinde bulunan eskitme saksı formu üretimi yapan çömlek atölyeleri oluşturmaktadır. Örneklemini ise, İzmir ili Menemen ilçesinde bulunan bir çömlek atölyesi ve bir usta oluşturmaktadır.

Menemen ilçesi; İzmir iline bağlı olup, İzmir'e 35 km mesafededir. Menemen'in kuruluşu milattan önceye dayanmakla birlikte kesin bir tarih saptanmış değildir. İlçenin M.Ö. 1000 yıllarında Eoliyenlerle İonyalıların hudutlarını oluşturan bugünkü Yahşelli Köyü civarında kurulduğu, M.Ö. 263-241 yılları arasında da Asarlık Köyü

civarına nakledildiği söylenmektedir. M.Ö. 78 yıllarında İonyalılar buraya gelip yerleşmişlerdir. 300 yıl kadar Lidyalılarda kalan Menemen, Sart Savaşında Lidya Kralı Krezüs'ün, Keyhüsrev'e yenilmesiyle (M.Ö.503) İranlılara geçmiştir. 72 yıl İranlılarda kalan Menemen Makedonya Kralı Büyük İskender'in İran Hükümdarlarından 3. Dara'yı yenmesi ile tekrar eski Yunanlıların eline geçmiştir (M.Ö.331). Menemen Büyük İskender'in ölümünden sonra Bergama Krallığına, daha sonra da Romalılara geçmiştir (M.Ö.191). M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölününce, Menemen Doğu Roma İmparatorluğu'nda kalmıştır. M.S. 1084 yılında Selçukluların eline geçmiş, haçlı seferine rastlayan bu tarihlerde Menemen ve çevresi birkaç kez el değiştirmiş ve tahrip edilmiştir. 1425 yılında ll. Murat, Menemen'i kesin olarak Osmanlılara bağlamıştır. 1850 yılında eyalet merkezinin Aydın'dan İzmir'e nakledilmesi üzerine Menemen Manisa'dan ayrılarak İzmir'e bağlanmıştır. 479 yıl Osmanlı idaresinde kalan Menemen l7 Mayıs 1919 yılında Yunanlıların işgaline uğramıştır. Kaymakam Kemal Bey' i şehit eden Yunanlılar Menemen'de 3 yıl 3 ay 16 gün kalmışlardır. 9 Eylül 1922 de Fahrettin Paşa komutasındaki Türk Süvari Birliği Ordusu Menemen'i Yunanlılardan kurtarmıştır. 9 Eylül, Menemen'in Kurtuluş Günü olmuştur (www.menemen.gov.tr).

2. Menemen'de Çömlek Üretim Merkezleri

Çömlekçilik yıllardan beri Menemen'de önemli bir faaliyet alanıdır. Menemen çömlekçiliği, Kurtuluş Savaşı başlarına kadar uzun yıllar boyunca yerli Rum çömlekçiler tarafından sürdürülmüştür. Yerli Rumların savaş sonrasında bölgeyi terk etmeleri üzerine Konya ve çevresinden gelen aileler atölyeleri devralmış ve çalışmaları günümüze kadar devam etmektedir. Ayrıca Ege'de bağcılık ve şarap imalatının antik çağlardan bu yana yaygın olması, hazırlanan şarapların, saklanması ve taşınabilmesi için "amfora" adı verilen pişmiş topraktan kaplara konması, geleneksel bir biçimde amfora yapımına neden olmuştur. Menemen testisi bu geleneğin bir uzantısı olarak görülmektedir (Anonim, 2007:752).

Günümüzde İzmir'in Menemen ilçesinde çömlekçilik oldukça gelişmiştir. Tezgâhta kullanılan insan gücünün yerini, elektrik motorunun aldığı görülmektedir. Menemen de sekiz büyük atölye bulunmakta, pek çok yörenin tersine burada yeni kuşaktan da bu sanatı öğrenenler çıkmaktadır (Güner, 1988: 90).

Menemen Sanatkârlar Odasına üye olan 28 testici bulunmaktadır. Üretim yapan bu çömlek atölyelerinin bir kısmı iç pazara bir kısmı ise dış pazara satış yapmaktadır. Avrupa'da çıkan kriz sonrasında dış pazara çalışan çömlekçilerinde iç pazara yönelmesiyle iç pazarda bir yığılma oluşmuş ve ürün satışı krize endeksli olarak düşüş göstermiştir.

Menemen çamurundan klasik çömlek formundan ziyade atölyelerde antik görünümlü saksı ve vazo formlu seramik üretimi yapılmakta ve pazara sunulmaktadır.

Günümüzde Menemende üretim yapan atölyelerin ortak sorunlarından bir tanesi ve en önemlisi, yerli kil hammaddesinde azalmanın seyredilmesidir. Yerleşim alanları genişledikçe toprak sorunu da artmaktadır. Bu artış itibariyle Menemen kilinin zaman içinde ihtiyacı karşılayamayacağı tahmin edilmektedir. Buna rağmen Menemende önemli bir geçim kaynağı ve el sanatı haline gelen çömlekçilik Anadolu'daki diğer üretim merkezlerine kıyasla daha faal olmayı sağlayabilmekte ve üretime devam etmektedir.

3. MENEMEN'DE ÇÖMLEK ÜRETİMİ

3.1. Hammadde ve Çamur Hazırlama

Menemen'de çömlek üretimi, kırmızı şamutlu çamurla ve beyaz şamutlu çamurla gerçekleşmektedir. Menemen çömlekçiliğinde; kırmızı kil (Menemen kili), Şile kili ve şamut kullanılan hammaddelerdir. Dağlarda çıkan kırmızı kil süzülerek ve havuzlarda dinlendirilerek kaliteli Menemen kili elde edilir. Elde edilen Menemen kilinin kullanıma hazır hale gelmesi için karışım çamuru hazırlanır. Bu karışım çamurunda; Şile kili, Menemen kili, şamut (%30 oranında) ve su karışımı bulunmaktadır. Bunlar karıştırılarak kırmızı şamutlu çamur elde edilir ve kullanıma hazırlanır. Beyaz şamutlu çamur elde etmek için karışım çamurunda; Şile kili, şamut (%30 oranında) ve su karışımı bulunmaktadır. Bunlar karıştırılarak beyaz şamutlu çamur elde edilir.

Hazırlanan çamur bir ay kadar dinlendirilmektedir. Araştırmanın yapıldığı atölyede beyaz şamutlu çamur kullanılmaktadır.

Resim 1. Depoda bulunan Şile killeri

Resim 2. Çamurun yoğrulması

Resim 3. Çamur makinesinde çamurun hazırlanması

Resim 4. Hazırlanan çamurların dinlenmeye bırakılması

3.2. Çamur Şekillendirme

Beyaz şamutlu çamurla hazırlanacak ürünler tamamen kalıp üzerine çalışılmaktadır. Bu yüzden eskitme dekor ürünlerde geleneksel çark yardımıyla şekillendirme değil kalıp içine çamur bastırılarak yapılmaktadır. Yapışan çamurun cidar kalınlığı ve pürüzleri şablon adı verilen ürünle giderilmektedir.

Resim 5. Alçı kalıbın şablona oturtulması

Resim 6. Ürünün tabanının kalıba yerleştirilmesi

Resim 7. Saksı formunun ağız kısmının oluşturulması

Resim 8. Şablonda saksı formunun düzeltilmesi

Resim 9. Saksı formunun fazlalıklarının alınması

Resim 10. Saksı formunun alçı kalıplarda kurutulması

Resim 11. Kalıptan çıkan saksı formlarının güneşte kurutulması

Resim 12. Kurutulan ürünlerin sırlanıp istiflenmesi

3.3. Pişirme

Atölyede geleneksel çömlek üretimine uygun pişirim yapılmaktadır. Kurutulan ve sırlanan ürünler fırının içerisine sırayla istif edilir. Fırın tamamen dolduktan sonra fırının kapağı kapatılır. Fırın yaklaşık 900 ºC de 12–13 saat yakılır. Fırına devamlı odun takviyesi yapılır. Yakılan fırın 12–13 saat pişirme yaptıktan sonra kapak hemen açılmaz, fırın soğumaya bırakılır.

Soğuyan fırın kapağı kademeli olarak azar azar açılır. Fırının kademeli açılmasındaki amaç ürünlerin direk havayla temas etmesinden dolayı sırlarda oluşabilecek çatlamaları engellemektir. Fırının sıcaklığı yaklaşık yarıya indiğinde (450 ºC) kapak tamamen açılır ve fırının soğuması beklenir. Soğuyan fırın içinden ürünler istif sırasına göre çıkarılır. Çıkarılan ürünler depolanmak üzere gerekli alanlara taşınır.

Resim 13 ve 14. Fırınlanan ürünlerin soğumaya bırakılması

Resim 15. Fırının arka taraftan görünümü

Çömlek atölyelerinde fırın tipi olarak elektrikli fırın, odunlu fırın ve LPG'li fırın kullanılmaktadır. Araştırma yapılan atölyede odunlu fırınlar tercih edilmektedir.

3.4. Üretilen Formların Özellikleri

Beyaz şamutlu çamurla elde edilen ürünlerin büyük bir kısmı saksı formlarından ibarettir. Geri kalan kısmını da dekoratif ürünler oluşturmaktadır.

Genişliği 50 cm. çapına kadar çıkabilen saksı formları elde edilebilmektedir. Elde edilen bu saksı formları şekillerine göre farklılık göstermektedir. Kesiti daire,

kare, dikdörtgen ve oval olarak yapılabilmektedir. Bu formların hazır kalıpları mevcuttur ve bu kalıp içine dökülerek hazırlanmaktadır.

Resim 16. Yuvarlak saksı formu

Resim 17. Dikdörtgen saksı formu

Resim 18. Kare ağızlı saksı formu

Resim 19. Yuvarlak saksı formu

Resim 20. Oval ağızlı saksı formu

Resim 21. Oval saksı formu

3.5. Çömlek Formlarında (Saksılarda) Kullanılan Desenler

Çömlek formlarında genellikle hazır desenler kullanılmaktadır. Desenler aplike tekniği ile monte edilmektedir. Desenlerin hazır alçı kalıpları vardır. Bu kalıplara çamurun dökülmesiyle elde edilir. Elde edilen desenler saksı üzerine yapıştırılır ve kullanılır.

Atölyenin kendine ait 30'a yakın deseni bulunmaktadır. Tüketicinin isteğine göre firma logosu veya isteğe bağlı bir dekor da yapılabilmektedir. Çömlek formlarında kullanılan süslemelerin isimleri; Zeugma deseni, Truva atı deseni, Hitit eserleri deseni, yaprak deseni, çiçek deseni, üzüm deseni, balık deseni ve firma logosudur.

Resim 22. Zeugma deseni

Resim 23. Truva atı deseni

Resim 24. Hitit eserleri deseni

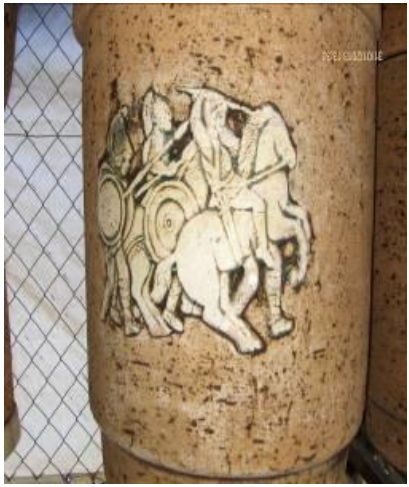

Resim 25. Hitit eserleri deseni

Resim 26. Yaprak deseni

Resim 27. Çiçek deseni

Resim 28. Balık deseni

Resim 29. Firma logosu deseni

3.6. Pazarlama

Atölyede yapılan beyaz şamutlu çamurla hazırlanan eskitme saksıların pazar sıkıntısı bulunmamaktadır. Ürünlerin perakende ve toptan satışı yapılmakta, aynı zamanda belirli dönemlerde yurtdışına ihracatı da gerçekleşmektedir. Menemenin merkezinde çömlek sergi ve satış yerleri de mevcuttur ve buralardan da satış yapılabilmektedir.

4. Bulgular

Ege'de bağcılık ve şarap imalatının antik çağlardan bu yana yaygın olması, hazırlanan şarapların saklanması ve taşınabilmesi için "amfora" adı verilen pişmiş topraktan kaplara konması, geleneksel bir biçimde amfora yapımına neden olmuştur. Menemen çömlekçiliği bu geleneğin bir uzantısı olarak görülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında Menemen de çömlekçilik antik çağlara kadar uzanmaktadır.

İzmir'in Menemen ilçesinde çömlekçilik oldukça gelişmiştir. Tezgahta insan gücünün yerini elektrikli motorun aldığı görülmektedir. Menemen de irili ufaklı 20'den fazla çömlek atölyesi bulunması çömlekçiliğin hala gelişmekte olduğunu göstermektedir.

Menemen'deki çömlek atölyeleri çamurlarını kendi hazırlamaktadır. Menemen çömlekçileri çömlek yapımında Menemen dağlarından çıkan Menemen kilini kullanmaktadır. Kullanılan diğer çamurlar da karışım çamurlarıdır. Karışım çamur için Menemen kiline ilave olarak şamut ve Şile kili kullanılmaktadır.

Menemen'deki atölyelerde klasik kırmızı çömlek formlarının yanında, kırmızı şamutlu çamurla vazo ve dekoratif ürünler de yapılmaktadır. Beyaz şamutlu çamurla eskitme saksı formları yapılmakta ve bu formlar klasik kırmıza saksıya oranla daha çok ilgi görmekte ve daha çok satılmaktadırlar.

Menemen'deki çömlek atölyelerinde genellikle odunlu fırınlar kullanılmaktadır. Odunlu fırının yanında elektrikli ve LPG'li fırınlarında olduğu atölyeler mevcuttur.

Ürünlerde kullanılan desenler atölyelerin kendine özgü desenleridir. Ürün üzerinde kendileri desen oluşturdukları gibi hazır desenler de kullanabilmektedirler. Saksı formlarında hazır desen ağırlık göstermektedir.

Menemen çömlekçiliğinde üretilen ürünlerin bir kısmının yurtiçine perakende ve toptan satış yapılmaktadır. Bir kısmı ise yurtdışına toptan ihraç

edilmektedir. Bazı atölyelerin Menemen merkezinde satış ve sergi dükkanları bulunmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Menemen çömlekçiliği tarihsel süreç bakımından eski bir tarihe sahiptir. Menemen çömlekçiliği, ürün üretimi aşamasında eski ürün formlarını korumakla kalmamış günümüzde gelişim göstermiştir.

Menemen çömlekçiliği üretim aşamasında gösterdiği gelişimi usta yetiştirme konusunda pek geliştirememiştir. Yöre halkının bu sektöre yönelmemesi usta sıkıntısını ön plana çıkarmaktadır. Çırakların ustalık dönemine geçişleri de usta yetiştirmeyi zorlaştırmaktadır.

Üretim arttıkça atölyelerin hammadde ihtiyacı da artmaktadır. Menemen çömlekçiliğinde kullanılan Menemen kilinin zaman içinde azalması beklenmekte ve buda hammadde ihtiyacını doğurmaktadır. Hammadde konusunda sıkıntının giderilmesi için alternatif çalışmalar yapılmalı ve alternatif çamurlar belirlenip kullanılmalıdır.

Menemen çömlekçiliğinin eskitme saksı formuna geçiş yapmaya başlaması sektörde yeni pazar imkanlarının açılmasını sağlamıştır. Bu yeni pazara giriş yapan atölye sayısı azdır. Menemen çömlekçiliğinin sektörde daha iyi yer tutabilmesi için geleneksel formlarla çalışan atölyelerinde eskitme saksı formuna geçiş yapması gerekmektedir.

Usta sıkıntısı yaşayan Menemen çömlekçiliğinde resmi kurumlarla atölyelerin bağlantılı çalışmalarıyla usta yetiştirme konusunda gelişim göstermesi mümkündür. Sektörü cazip hale getirerek bu sıkıntıların ortadan kaldırılması sağlanmalıdır.

Menemen çömlekçiliği, araştırmacılar tarafından ayrıntılı olarak incelenmelidir. Yöredeki atölyelerde uygulama ağırlıklı çalışmalar yapılarak yeni ürünler ortaya çıkarılmalıdır. Bu çalışmalar esnasında çömlekçiliği yöre halkına daha iyi tanıtım için gerekli çalışmalar yapılmalı ve halkın sempatisi de bu sektöre çekilmelidir. Yörede bulunan okullarda bu sektörle ilgili seminerler düzenlenmelidir. Yörenin ustaları tarafından turistlerin ilgisini çekecek tezgah başında gösteriler yapılmalıdır.

Kaynaklar

Anonim (2007). İzmir Ticaret Odası Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü Menemen Araştırma Raporu, İzmir.

Güner, G., (1988). Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik, *Ak Yayınları*, İstanbul.

Kayabaşı, N., Erdoğan Z., ve F., Söylemezoğlu, (2011). Türk El Sanatları, *Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları*. Yayın No: 90. 258s.

İnternet Kaynağı

http://www.menemen.gov.tr (Erişim tarihi: 20.08.2013).

Kaynak Kişi

Timur ÇETİNDAĞ, Yaş: 49, Adresi: Eski Haykıran Yolu Sokak Belen Köyü Girişi Menemen/İZMİR. Görüşme zamanı: 25.04.2013.